

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. นโยบายและแนวทางในการพัฒนา การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

(ECOTOURISM) พ.ศ.2538-2539. กรุงเทพมหานคร: (ม.ป.ท.), 2538.

เกษมสุข ภมรสถิตย์. พุทธเจดีย์กับการพัฒนาและปรัชญาของริบ. กรุงเทพมหานคร: (ม.ป.ท.), 2545.

ฉัตรชัย ศุภระภาญจน์, และคณะ. นครศรีธรรมราช 32. นครศรีธรรมราช: ดี แอล เอส กรุงเทพฯ, 2532.

ชวน เพชรแก้ว, และปรีชานุ่นสุข. กำแพงเมือง มรดกทางวัฒนธรรมของเมืองนครศรีธรรมราช. วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช : 2520.

ทวีเดช ทองอ่อน. การศึกษาคคุณค่าสภาพแวดล้อมและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

นครศรีธรรมราช. สำนักงานจังหวัด. ผังเมืองรวมนครศรีธรรมราช (ปรับปรุงครั้งที่ 2).

นครศรีธรรมราช : 2541.

บัณฑิต จุลาลัย. การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้. กรุงเทพมหานคร : สวีริยสาสน์, 2544.

ประสงค์ เขียมอนันต์. เอกสาร. องค์ประกอบเมืองเก่า. กรมศิลปากร, 2547.

ปิยาภรณ์ รัตนเจษฎา. การเปรียบเทียบพฤติกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของนักท่องเที่ยว
ที่พักค้างแรมและไม่พักค้างแรม ในอุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541.

วาสนา อ่องเอี่ยม. เอกสารคำสอน พฤติกรรมนักท่องเที่ยว. ภาควิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ. กรุงเทพฯ, 2547.

วิเชียร ณ นคร, และคณะ. นครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร : อักษรสัมพันธ์, 2521.

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการจัดทำแผนการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่านครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2539.

ศูนย์การท่องเที่ยว กีฬาและนันทนาการจังหวัดนครศรีธรรมราช. แผนยุทธศาสตร์การบริหารงานแบบบูรณาการ
(CEO)จังหวัดนครศรีธรรมราช (พ.ศ.2546-2550). นครศรีธรรมราช, 2546.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช. การบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์. วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร:
สภาพปัญหาและแนวทางพัฒนา. 2542: 31.

สรรเพชร นนทภักดี. การศึกษาคคุณค่าสุนทรียภาพด้านผังเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีนครศรีธรรมราชและ
ภูเก็ต. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

สำนักพัฒนาเมืองแห่งชาติ และสำนักคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แนวทางการพัฒนา
เมืองน่าอยู่และชุมชนน่าอยู่อย่างยั่งยืน. (ม.ป.ท.): 2543.

สำนักงานโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช. ประวัติศาสตร์ โบราณคดี นครศรีธรรมราช. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอ.พี. กราฟิก ดีไซน์ และการพิมพ์ จำกัด, 2543.

สุรัชดา นิปริยาย. แนวทางการอนุรักษ์เมืองเก่า นครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา การวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

อนุวัฒน์ การถัก. แนวทางการปรับปรุงพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างวัดพระธาตุพนมกับแม่น้ำโขง. วิทยานิพนธ์ ปริญญาโท สาขาวิชา การออกแบบชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

เอเดรียน สนอกดกราส, ดร. สัญลักษณ์แห่งพระสถูป. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์ปริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542.

ภาษาอังกฤษ

Hedman, Richard, and Jaszewki, Andrew. Fundamentals of Urban Design. American New York : Mc Graw-hill, 1979.

Kostof, Spiro. The City Assembled. London: Thames and Hudson, 1992.

Leccese, Michican and McCormick, Kathleen. Charter of New Urbanism. New York: McGraw-Hill, 2000.

Lynch, Kevin. The Image of The City. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1992.

Maruch, Clare and Francis, Carolyn. People Place : Design Guideline for Urban Open Space. New York: Van Nostrand Reinhold, 1990.

Moughin, Cliff. Urban Design : Street and Square. Oxford: Betterworth-Heinemann, 1992.

Smadon, C. Richard. Foundation for Visual Project Analysis. Chichester: John Willy & Son, 1986.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตำนานและประวัติศาสตร์ของพระบรมธาตุเจดีย์¹

ตั้งแต่ระยะช่วงประมาณ พ.ศ. 1196-1800 นั้น ปรากฏว่าได้มีผู้มาสถาปนาเป็นพระเจ้าศรีธรรมโศกราช² ในเมืองนครศรีธรรมราชหลายพระองค์ ส่วนใหญ่เมืองนครศรีธรรมราชจะมีสภาพเป็นเมืองเจริญรุ่งเรืองกับเมืองร้างสลับกัน เพราะเกิดไข้ทำร้ายประชาชนเป็นครั้งคราว เมื่อใดที่เกิดไข้ทำร้ายเจ้าครองนครก็พาพระประยูรญาติราชบริพารหนีไป สมณะชีพรามณ์ อาณาประชาราษฎร์ต่างหลบหนีข้ามเขินออกจากเมือง กระจายกันไปอยู่ตามป่าดง เมืองที่เคยรุ่งเรืองก็จะกลายเป็นเมืองร้างอำนาจ และความรุ่งเรืองที่เคยมีอยู่ก็สลายไปร้างแล้วก็ตั้งใหม่ จึงเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า หลายครั้งหลายหนพระบรมธาตุองค์เดิมซึ่งเชื่อกันว่ารูปแบบศรีวิชัย ซึ่งพระศรีธรรมโศกราชองค์ที่ 1 ทรงสร้างขึ้นใหม่ในช่วงระยะ พ.ศ. 1300 ก็ปรักหักพังชำรุดทรุดโทรมลงมาก

ต่อมาประมาณ พ.ศ. 1700-1800 เมืองนครศรีธรรมราช มีกษัตริย์สามพี่น้อง พระเชษฐาที่ทรงครองราชย์ทรงพระนามว่า พระศรีธรรมโศกราช องค์รองชื่อ จันทรภาณุ ซึ่งเป็นพระนามฐานันดร ตำแหน่งอุปราช องค์สุดท้ายทรงพระนามว่า พงษาสุระ

เมื่อพระเจ้าศรีธรรมโศกราชเชษฐาสวรรคต องค์รองจันทรภาณุขึ้นเสวยราชย์ เป็นพระเจ้าศรีธรรมโศกราชแทน (แต่คนทั่วไปและตำนานมักจะเรียกว่า พระเจ้าจันทรภาณุ) ครั้นพระเจ้าศรีธรรมโศกราชองค์ที่ 2 สวรรคต พงษาสุระ ก็ขึ้นครองราชย์แทน ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีธรรมโศกราช เช่นเดียวกัน

ในช่วงกษัตริย์สามพี่น้อง นครศรีธรรมราชมีความเจริญรุ่งเรืองมากถึงขีดสุดทั้งทางอาณาจักรและศาสนจักร ในสมัยพระศรีธรรมโศกราชองค์ที่ 2 (พระเจ้าจันทรภาณุ) มีหลักฐานหลายแห่งทั้งของลังกาและอินเดีย ยืนยันว่า กษัตริย์พระองค์นี้ได้รวบรวมไพร่พลทั้งสิบสองเมือง ทรงยกกองทัพไปตีเมืองลังกาและได้เมืองไว้ในครอบครองตลอดแหลมมลายูเรียกว่า "เมืองสิบสองนักษัตร"

เมืองขึ้นทั้งสิบสองเมืองของนครศรีธรรมราช ประกอบด้วยเมืองต่อไปนี้ คือ

1. เมืองสาขบุรี ใช้ตราหนู นามปีชวด เป็นตราเมือง
2. เมืองปัตตานี ใช้ตราวัว นามปีฉลู เป็นตราเมือง
3. เมืองกลันตัน ใช้ตราเสือ นามปีชาม เป็นตราเมือง
4. เมืองปะหัง ใช้ตรากระต่าย นามปีเถาะ เป็นตราเมือง
5. เมืองไทรบุรี ใช้ตรางูใหญ่ นามปีมะโรง เป็นตราเมือง
6. เมืองพัทลุง ใช้ตรางูเล็ก นามปีมะเส็ง เป็นตราเมือง
7. เมืองตรัง ใช้ตราม้า นามปีมะเมีย เป็นตราเมือง
8. เมืองชุมพร ใช้ตราแพะ นามปีมะแม เป็นตราเมือง
9. เมืองบันทาสสมอ ใช้ตราลิง นามปีวอก เป็นตราเมือง
10. เมืองสงขลา ใช้ตราไก่ นามปีระกา เป็นตราเมือง
11. เมืองตะกั่วป่า ใช้ตราหมา นามปีจอ เป็นตราเมือง
12. เมืองกระบี่ ใช้ตราหมู นามปีกุน เป็นตราเมือง

¹ วิเชียร ณ นคร, และคณะ, นครศรีธรรมราช, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสัมพันธ์, 2521)

² พระเจ้าศรีธรรมโศกราช คือ ชื่อเรียกกษัตริย์ผู้ครองเมืองนครศรีธรรมราช

ทางศาสนจักรพระศรีธรรมโคกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) ทรงเป็นศาสนปลัดมก ได้ทรงอุปถัมภ์บำรุง และบูรณะส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมา โดยได้ทรงจัดส่งพระภิกษุสงฆ์ไทยไปศึกษาพระธรรมวินัยที่เมืองลังกา นิกายหินยาน เพราะในขณะนั้นพระพุทธศาสนานิกายหินยานเจริญมากในลังกา พระสงฆ์ไทย พม่า มอญ ลาว และเขมร ได้ออกเดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยพระพุทธศาสนานิกายหินยานในเมืองลังกามาก เมื่อพระสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราชไปศึกษากลับมานครศรีธรรมราช ใน พ.ศ. 1700 ก็ชักชวนพระภิกษุชาวลังกามาตั้งคณะสงฆ์ที่เมืองนครศรีธรรมราชเรียกว่าพุทธศาสนาถลิ่งหลวงคระยะนั้น ภิกษุชาวลังกาได้ร่วมมือช่วยเหลือพระเจ้าศรีธรรมโคกราช (พระเจ้าจันทรภาณุ) บูรณะเสริมสร้างให้เป็นไปตามแบบลังกา โดยก่อสร้างแบบลังการองเจดีย์องค์เดิม แต่การบูรณะพระบรมธาตุในคราวนี้ก็ยังไม่บริบูรณ์แบบอย่างที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ ยังได้มีการบูรณะเสริมสร้างพระวิหารโบราณสถานต่าง ๆ ต่อเติมอีกหลายสมัยจนกว่าจะบริบูรณ์แบบดังที่ปรากฏในปัจจุบันนี้

แต่อย่างไรก็ตามในสมัยพระเจ้าศรีธรรมโคกราช ได้มีการกำหนดในบริเวณรอบ ๆ องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเขตพุทธาวาสและมีการจัดระเบียบคณะสงฆ์เป็น 4 คณะ โดยยึดเอาแบบแผนจากหุ่นยนต์ร์กา ที่รักษาพระบรมธาตุเจดีย์มาเป็นนัย คือ¹ คณะกาแก้ว กาชาด การาม และกาเดิม สงฆ์หัวหน้าคณะ เทียบที่สังฆราชการปกครองสงฆ์เมืองนครศรีธรรมราช ได้ใช้ระเบียบเดียวกันนี้ติดต่อกันมาโดยตลอด จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชาคณะกาแก้ว กาชาด การาม และกาเดิม ของเมืองนครศรีธรรมราช จึงมีหลักฐานอนุกรมเป็นพระครู

ในสมัยพระเจ้าศรีธรรมโคกราช ได้มีการบูรณะวัดอารามและพระบรมธาตุอย่างจริงจัง บ้านเมืองสงบร่มเย็นมาก ประชาชนประกอบแต่กรรมดีมีศีลธรรม จึงทำให้ชาวเมืองใกล้เคียงเกิดศรัทธาในพระบรมธาตุเจดีย์ ต่างก็เดินทางมุ่งหน้าทำบุญที่พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช มีการนำทรัพย์สินเงินทองมาถวายเป็นพุทธบูชา เพื่อบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชไม่ทัน เพราะบูรณะเสร็จเสียก่อน จึงผูกปริศนาอธิษฐานฝังทรัพย์สินบูชาไว้ตามถ้ำตามเขา ริมน้ำ และสร้างวัดขึ้นในที่ต่าง ๆ โดยทั่วกัน

ด้วยเหตุที่องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นที่รวมแห่งความเลื่อมใสศรัทธาของพุทธศาสนิกชน บริเวณองค์พระบรมเจดีย์ (คือวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร) จึงเป็นที่รวมและเป็นจุดกำเนิดของประเพณีและพิธีกรรมของหลวง และของราษฎรมาตั้งแต่โบราณและปฏิบัติสืบต่อมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีให้ทานไฟ ประเพณีทำบุญในงานเดือนสิบ ประเพณีตักบาตรรูปเทียน ประเพณีลากพระ พระราชพิธีทำเงินตราเงินไม พระราชพิธีสวดอาถรรพ์ขับไล่แม่มด พระราชพิธีจรดพระนังคัล พระราชพิธีไล่ชิงช้า เป็นต้น ซึ่งประเพณีและพระราชพิธีเหล่านี้สันนิษฐานว่า น่าจะมีจุดกำเนิดในสมัยพระเจ้าสามพี่น้องเป็นต้นมา และในสมัยสุโขทัยตอนต้นนั้น นครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรอิสระที่ทรงอิทธิพลมาก มีหลักฐานว่าพระเจ้าจันทรภาณุแห่งนครศรีธรรมราช ยกกองทัพข้ามทะเลไปตีเมืองลังกาถึงสองครั้ง และได้ัญเชิญพระพุทธสิหิงค์จากลังกามาประดิษฐานในนครศรีธรรมราชด้วย

เมื่อเป็นไมตรีกับสุโขทัย นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่สำคัญต่อสุโขทัยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านศาสนาและศิลปวัฒนธรรมกษัตริย์สุโขทัยได้อาราธนาพระสงฆ์และเชิณักปราชญ์ราชบัณฑิตจาก

¹ สมณศักดิ์พระครูทั้ง 4 รูปชาวภาคใต้แต่โบราณบอกกล่าวกันต่อๆมาว่า เนื่องจากแต่เดิมนั้นมีกาเฝ้าพระบรมธาตุอยู่ 4 คู่คือการสีขาว 1 คู่เฝ้าทางทิศตะวันออกกา สีเหลือง 1 คู่เฝ้าทางทิศใต้ การสีแดง 1 คู่เฝ้าทางทิศตะวันตกและการสีดำหนึ่งคู่เฝ้าทางทิศเหนือ แต่ละคู่ก็แบ่งหน้าที่กันเฝ้าพระบรมธาตุคู่ละทิศดังกล่าว

นครศรีธรรมราชไปเผยแพร่พุทธศาสนาถึงลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งนครศรีธรรมราชรับมาจากลังกาและเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีในสุโขทัยดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ด้านที่ 3 บรรทัดที่ 29-30 ว่า “.....พ่อขุนรามคำแหงกระทำไอนทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบไตรปิฎก หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมื่อนครศรีธรรมราชมา.....” (คำว่า “หลวกกว่า” หมายความว่า เก่งกว่า เหนือกว่า มีความรู้มากกว่า)

นักปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีหลายท่านจึงมีความเห็นว่า สุโขทัยรับศิลปวัฒนธรรมหลายด้านไปจากนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะพุทธศาสนา แล้วภาษาที่พ่อขุนรามคำแหงใช้ในศิลาจารึกก็เป็นภาษาที่ได้รับไปจากนครศรีธรรมราช เพราะนครศรีธรรมราชมีภาษาใช้มาก่อน จึงนับว่านครศรีธรรมราชมีอิทธิพลต่อสุโขทัยมาก และเจริญมาก่อนสุโขทัยเนื่องจากการติดต่อกับแหลมมลายูทำได้ง่ายชาวลังกามาตั้งหลักเผยแพร่พุทธศาสนาถึงลัทธิลังกาวงศ์ ที่เมืองนครก่อนเป็นปฐม ชาวเมืองนครได้ไปศึกษาเล่าเรียนพระพุทธรูปศาสนาถึงลังกาแล้วบวชตามลัทธิลังกา ขากลับได้นิมนต์พระสงฆ์ชาวลังกามาเป็นจำนวนมาก เพื่อเผยแพร่ศาสนา เมื่อพระพุทธรูปศาสนาแบบลังกาเจริญรุ่งเรืองมีชื่อเสียงโด่งดังไปถึงสุโขทัย จึงโปรดให้นิมนต์พระสงฆ์ชาวลังกา และนครศรีธรรมราชไปอบรมสั่งสอนเหตุการณ์ติดต่อเผยแพร่ทางพุทธศาสนา นี้เอง ทำให้วัฒนธรรมของหัวเมืองปากน้ำใต้และฝ่ายเหนือได้ใกล้ชิดกันแต่นั้นมา

รูปทรงองค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ทรงก่อสร้างขึ้น พระเจ้าจันทรภาณุ ทรงบูรณะสร้างเสริม

องค์พระมหาธาตุเจดีย์องค์เดิม ที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชได้ทรงสร้างขึ้น เมื่อประมาณ พ.ศ. 1300 เป็นเจดีย์แบบศรีวิชัยตามแบบอย่างฝีมือช่างลัทธิมหายาน ทำพุทธเจดีย์เป็นมณฑป สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดนั้นทำเป็นสถูปและมีเจดีย์เป็นบริวารสี่มุม ดังเช่นมหาธาตุเจดีย์ที่เมืองไชยา ซึ่งยังปรากฏอยู่ แต่ต่อมาเมื่อสมัยพระเจ้าจันทรภาณุเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ได้ทรงเห็นพระมหาธาตุเจดีย์ชำรุดทรุดโทรมจึงได้บูรณะซ่อมสร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ. 1770 แต่ไม่ได้ทำอันตรายแก่พระมหาธาตุองค์เดิม คงก่อสร้างแบบลังกาหุ้มเจดีย์องค์เดิมไว้ เหมือนอย่างเช่นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงบูรณะซ่อมสร้างเจดีย์นครปฐมหุ้มครอบพระเจดีย์องค์เดิมไว้ ฉะนั้น

องค์พระมหาธาตุเจดีย์ที่พระเจ้าจันทรภาณุทรงบูรณะซ่อมสร้างขึ้นใหม่นั้น คือ พระบรมธาตุเจดีย์ที่เห็นประจักษ์อยู่บัดนี้ตั้งอยู่ระหว่างกลางเจดีย์เป็นบริวาร 158 องค์ เป็นรูปประสังข์ว่าปากระฆังติดต่อกับพื้นกำแพงแล้ว ส่วนใหญ่วัดโดยรอบตรงปากระฆัง 35 วา ส่วนสูงตั้งแต่พื้นดินถึงยอดสุด 37 วา เป็นชั้นตอนมีระยะดังนี้ ฐานตอนล่างตั้งแต่พื้นดินถึงกำแพงแก้วสูง 2 วา 2 ศอก ระยะนี้เป็นดินธาตุ เรียกกันว่า วิหารทับเกษตร (พระศรีมหาราชา จัดการปลูกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1861) ยาวเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ๆ ละ 18 วา 1 ศอก 5 นิ้ว กว้างเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ๆ ละ 2 วา มีพระพุทธรูปเรียงรายสวยงามทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านทิศเหนือมีพระยืน 15 องค์ พระนั่ง 7 องค์ ด้านทิศตะวันออกมีพระยืน 14 องค์ พระนั่ง 9 องค์ ด้านทิศใต้ พระยืน 14 องค์ พระนั่ง 9 องค์ ด้านทิศตะวันตก มีพระยืน 11 องค์ พระนั่ง 10 องค์รวม 92 องค์ เป็นพระพุทธรูปรุ่นสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา และต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนอาสน์พระมหาธาตุเจดีย์ เป็นรูปสี่เหลี่ยมยาวด้านละ 15 วา 3 นิ้ว มีเศียรช้างยื่นออกมาจากฐานพระบรมธาตุเจดีย์คล้าย ๆ เป็นหัวคานรองรับพระมหาเจดีย์ไว้ มีจำนวน 22 เศียร

ต่อจากวิหารทับเกษตรขึ้นไป เป็นพื้นกำแพงแก้ว กว้างยาวเท่ากันทั้ง 4 ด้าน ๆ ละ 12 วา 2 คอก เป็นลานกว้างบนกำแพงแก้ว มีใบเสมาและรั้วเหล็กล้อมรอบ มีฉัตรบังสุริยกระดิ่งทำเป็นระฆังห้อยใบโพธิ์ เวลาต้องลมแกว่งไกวไปมากระทบมีเสียงดังเห่งเห่งวังเวงอยู่เสมอ (ปรากฏสิ่งเหล่านี้ นายบุญศักดิ์ อยู่บ้านปากพั่น จังหวัดนครศรีธรรมราช พร้อมด้วยญาติมิตรพวกพ้อง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2423) มีเจดีย์ 4 องค์ ตั้งอยู่มุมกำแพงแก้ว ทำเป็นซุ้มบรรจุพระพุทธรูป

ตอนปากระฆังถึงปล้องไฉน ตั้งแต่ปากระฆังซึ่งจดอยู่กับพื้นกำแพงแก้วขึ้นไปถึงคอรระฆัง 8 วา 1 คอก ตั้งแต่คอรระฆังขึ้นไปถึงปล้องไฉนโตวัดโดยรอบ 11 วา สูง 6 วา 3 คอก มีรูปพระสาวกยืนเวียนเป็นทักษิณาวัตรประนมมือ 8 องค์ มีนามดังนี้

พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ

พระมหากัสสะเถระ

พระสารีบุตรเถระ

พระอุบาลีเถระ

พระอานนท์เถระ

พระคณปฏิเถระ

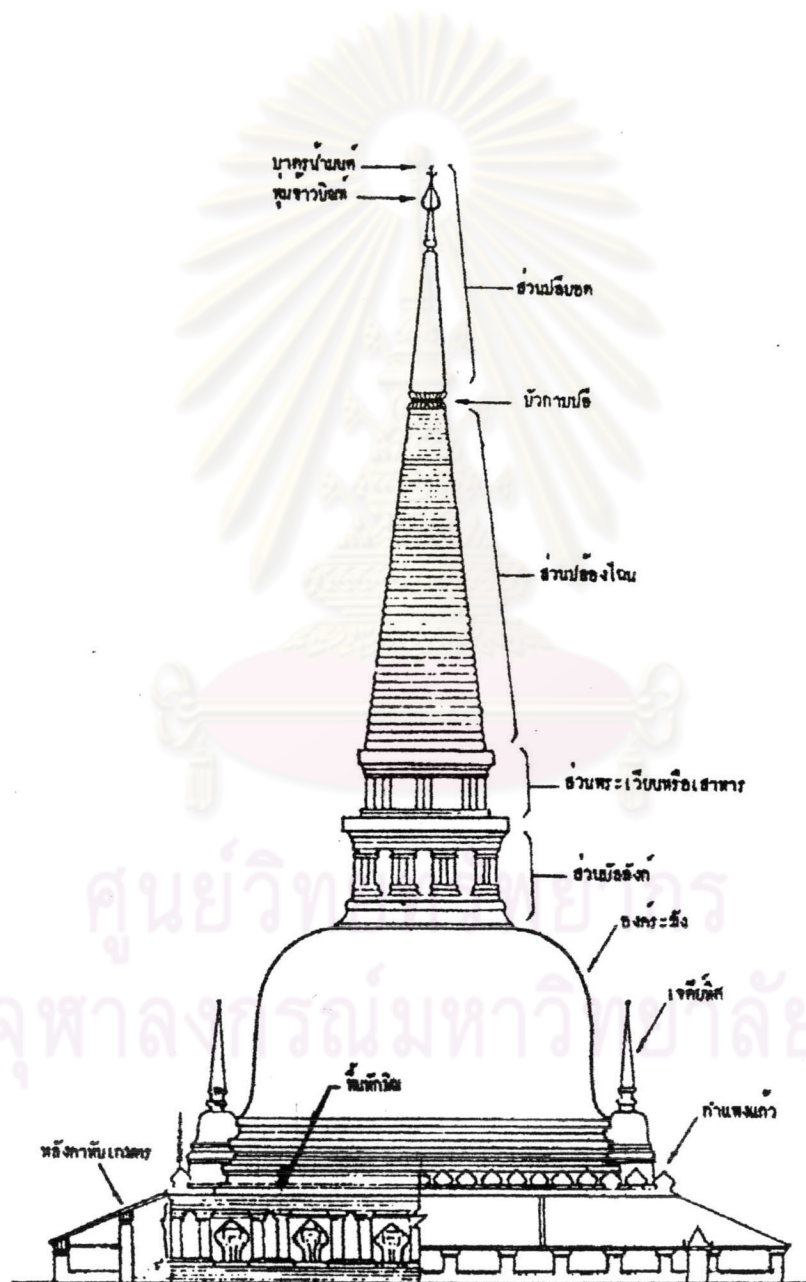
พระโมคคัลลานะเถระ

พระราหุลเถระ

ตั้งแต่หน้าปล้องไฉนถึงบัวคว่ำบัวหงาย สูง 15 วา มีปล้องไฉน 25 ปล้อง ตั้งแต่บัวคว่ำบัวหงายถึงประทุมโกษา สูง 4 วา 2 คอก ตั้งแต่ประทุมโกษาถึงกรงแก้ว สูง 1 วา 3 คอก รวม 6 วา 1 คอก ตอนระยะนี้ได้จัดทำด้วยความประณีตบรรจงน่าอัศจรรย์ยิ่งนัก โดยได้หุ้มทองคำเหลืองอร่ามหนาขนาดใบลาน รอยเชื่อมระหว่างแผ่นใช้หยดย้ำไว้ ส่วนที่หุ้มด้วยทองคำนี้ยังมีสิ่งของทรงรูปพรรณนานาชนิด เช่น แหวน กำไล ตุ่มหูทองคำ เครื่องติดอยู่รอบยอดพระมหาธาตุเจดีย์ตั้งแต่กรงแก้วไปถึงยอดสูงสุด 3 คอก และตอนระยะกรงแก้วนี้ได้ประดิษฐ์ ทำด้วยความสูงส่งประณีตบรรจงยิ่งนัก ที่ยอดสุดทำหม้อทองคำโดยขนาดฟองไข่ไก่ตั้งหงายไว้บนกำไลหยกรองรับน้ำฝนอยู่บนยอดสุด เมื่อน้ำค้างน้ำฝนตกเต็มอยู่ภายใน ต้องลมแดดแผดเผาเป็นไอกระเจายไปทั่วทิศ ไม่ผิดอะไรกับพระพุทธรูปที่พระองค์ทรงรับสั่งให้พระอานนท์ประพรมกำจัดไข้ที่เมืองไพศาลี นับว่าเป็นศิริมงคลมิ่งขวัญของประชาชนที่เข้ามามณฑลการสักการบูชาภายในรัศมีในเขตพุทธมณฑลยิ่งนัก (ดอกไม้ไม้นี้ประดิษฐ์ด้วยกระดาษบ้าง ทองบ้าง เฉากวดเล็ก ๆ ขดทำเป็นก้านไหว ๆ) ทำด้วยกระดุมเพชร กระดุมเพชรนี้เป็นของเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม ณ นคร) ได้รับพระราชทานในคราวใดกัณฑ์ทุกกระหม่อม เจ้าฟ้าวชิรณิศา ในรัชกาลที่ 5 แล้วตกทอดมาเป็น คุณนุ้ย ณ นคร ซึ่งเป็นบุตร ได้มอบให้อาจารย์แก้วจินจัดขึ้นไว้คราวติดสายล่อฟ้า เมื่อ พ.ศ. 2457) ปักไว้ในหม้อทั้ง 4 ทิศ 4 คอก

ใต้กรงแก้วทำเป็นพานสัมฤทธิ์เกลี้ยง ๆ มีกลีบพานยื่นออกทั้ง 4 ทิศ ๆ ละกลีบ รองรับอยู่กลางพานทะเล มีลวดทองแดง 5 อัน ยื่นขึ้นมาจากระหว่างพานที่ทะเลนั้น ตัดให้ผายออกตามขอบพาน 4 อัน แล้วรอบปลายกระพุ่มบัวซึ่งเรียกว่า กรงแก้ว ลวดทองแดง 4 อันนั้นสวมลูกแก้วโตเท่าผลหมากสุก อันละ 16 ดวง รวม 4 อัน 46 ดวง ส่วนอีกอันหนึ่งเป็นแก่นกลางสวมดวงแก้ว 9 ดวง ซึ่งหมายถึง ผล 4 มรรค 4 นิพาน 1 ในพานสัมฤทธิ์นั้นมีดวงแก้วลึกลงต่างสีอีกหลายดวง (ดวงแก้วพระยานาค ซึ่งพราณสุริยะเก็บได้แล้วนำไปถวายพระเจ้าศรีธรรมโศกราชนั้นตามตำนานกล่าวไว้ว่า รวมอยู่ในจำนวนนี้ด้วย ถักด้วยลวดทองแดงผูกติดไว้เป็น

แก่นกลางระหว่างซีกทรง 4 ซอง นั้น มีตะกรุดและลูกประคำศิลา ร้อยด้วยลวดทองคำผูกเป็นตาข่ายกันไว้ โดยรอบ ตามตำนานกล่าวไว้ว่า ภายในองค์พระบรมเจดีย์มีสระใหญ่กว้างยาวด้านละ 8 วา ลึก 5 วา รองด้วยศิลาแผ่นใหญ่ ช้าง ๆ ก่อยึดด้วยปูนเพชรทั้ง 4 ด้านและภายในสระใหญ่ ยังมีสระเล็กอยู่กลางสระใหญ่อีก สระหนึ่งหล่อด้วยปูนเพชร กว้างยาว 2 วา ลึก 2 วา สระนี้บรรจุน้ำพิษนาคอยู่ที่สระ ภายในสระมีแม่ขันทองคำลอยอยู่ ภายในชั้นบรรจุฉอบทอง ซึ่งมีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์ประดิษฐานอยู่ที่มุมสระทั้ง 4 มีตุ่มใหญ่ 4 ตุ่ม บรรจุทองคำเต็มหนัก 38 คนหาม ตั้งอยู่ทุกมุมสระอยู่ภายในพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นสิ่งลึกลับอัศจรรย์ตลอดมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ภาพ แสดงส่วนประกอบต่างๆของพระบรมธาตุเจดีย์

การบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์

การบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชได้กระทำอย่างต่อเนื่องยาวนาน บางครั้งเป็นการซ่อมบูรณะเล็กน้อย บางครั้งเป็นการบูรณะครั้งใหญ่อย่างที่เรียกว่า “ปฏิสังขรณ์” มีบันทึกบ้างและไม่มีบ้าง บางฉบับก็คลาดเคลื่อนเรื่องปีศักราชที่บูรณะ อย่างไรก็ตามที่หาหลักฐานได้มีดังนี้ (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2542: 31)

1. พ.ศ. 1770 สมัยพระเจ้าศรีธรรมโคกราชเป็นกษัตริย์ปกครองแคว้นนครศรีธรรมราช ได้นิมนต์พระสงฆ์และช่างจากลังกามาบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระบรมธาตุเจดีย์ จากทรงเดินที่เป็นสมัยศรีวิชัย มาเป็นทรงระฆังคว่ำอันเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากลังกา สืบมาปราบปัจจุบัน

2. พ.ศ. 1990 (ประมาณ) สมัยพระเจ้าศรีราชาและพระเจ้าพระนมวังซึ่งมีเชื้อสายเมืองเพชรบุรี เข้ามาปกครองนครศรีธรรมราชโดยอำนาจของกรุงศรีอยุธยาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะโดยการบูรณะองค์พระบรมธาตุเจดีย์และโบราณสถานในวัด ผู้ดำเนินการบูรณะคือ พระยามหาเถรเปรียญทศศรี มหาเถรพุทธสาท มหาเถรพรหมสุริย์เจ้าศรีราชา พระพนมวัน และพุทธศาสนิกชนชาวนครศรีธรรมราช

3. พ.ศ. 2155 ตรงกับสมัยพระเจ้าทศกรร มีกานำแผ่นทองคำขึ้นห่อหุ้มยอดพระบรมธาตุและทำต่อเนื่องถึง พ.ศ. 2159

4. พ.ศ. 2190 ซ่อมยอดพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งชำรุดและหักลงมา ดังความในจารึกที่แกนปลีใต้กลีบบัวหน้าที่ว่า

“พุทธศักราชได้สองพันเก้าสิบพระพรรษาเศษได้สี่วัน

เมื่อยอดพระเจ้าหักวันจันทร์เดือนหกแรมสี่ค่ำปีมะเมีย เพลาช้ายแล้ว

สองยาม สร้างตรลบหักลง สูยอดพระเจ้าหันแลเมื่อได้ทำการนั้น

เดือนสิบ วันศุกร์ เพลาเช้าขึ้นถึงสิบเป็นสุดเอย”

อนึ่ง เมื่อซ่อมปลียอดแล้วได้มีการหุ้มทองคำไว้ดังเดิม

5. พ.ศ. 2192-2290 (ช่วงสมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมโกศ)มีการนำแผ่นทองคำขึ้นหุ้มยอดพระบรมธาตุเจดีย์อย่างน้อย 11 ครั้ง (โดยอาศัยหลักฐานจากจารึกบนแผ่นทองคำที่พบจากการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2537)

6. พ.ศ. 2321 สมเด็จพระเจ้าตากสิมหาราชพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อซ่อมสร้างอารามในเมืองนครหลายอาราม และบูรณะปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุเจดีย์ด้วย เมื่อเสร็จแล้วมีการสมสมโภชพระบรมธาตุเจดีย์เป็นพุทธบูชา พร้อมสร้างอาคารเชื่อมต่อกันที่ฐานทักษิณซึ่งเรียกว่า “ทับเกษตร”

7. พ.ศ. 2437-2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพิจารณาเห็นว่าพระบรมธาตุเจดีย์และโบราณสถานภายในวัดพระมหาธาตุฯ ชำรุดทรุดโทรมมาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณะครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ผู้นำในการบูรณะครั้งนั้น คือพระครูเทพมนีสวรรณภูปาภิบาล (पाल) ได้ชักชวนคนและช่างมาทำการที่วัดพระมหาธาตุรวมหาวิหารมากมาย

8. พ.ศ. 2531 กรมศิลปากรได้ดำเนินการซ่อมพระวิหารคดหรือพระระเบียง โดยไม่ได้เปลี่ยนเครื่องบนทุกตัว ผนังอิฐซึ่งเคยคงอกิตัดเสียใหม่ ทำฐานบัวเพิ่มขึ้น หัวเสาทำใหม่ตามแบบเดิมอาสนะพระด้าน ทำให้หน้าและกว้างขึ้นพื้นล่างปรับระดับให้สูงขึ้น วิหารนี้จึงดูสวยงามและเป็นระเบียบมากขึ้น ในสมัยนั้นตรงกับจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี นายสุกิจ นิมานเหมินทร์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายเชื้อ

สาริमान เป็นอธิบดีกรมศิลปากร นายพันธ์ สายตระกูล เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนครศรีธรรมราช และนายประเวศ ลิ้มปริงษ์ เป็นนายช่างใหญ่ผู้รับผิดชอบ

9. พ.ศ. 2517 บูรณะวิหารหลวงเมื่อแล้วเสร็จในวันที่ 26 สิงหาคม 2517 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงยกช่อฟ้าพระวิหารหลวงด้วย

10. พ.ศ. 2523 ซ่อมพระระเบียง โดยกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร

11. พ.ศ. 2524 ซ่อมเรือนธาตุ โดยกองโบราณคดี กรมศิลปากร

12. พ.ศ. 2525 ซ่อมเจดีย์ทั้งสี่ทิศ บนฐานทักษิณ โดยกองโบราณคดี กรมศิลปากร

13. พ.ศ. 2530 บูรณะปฏิสังขรณ์กลีบบัวทองคำ โดยกรมศิลปากรได้มอบหมายให้ช่างสิบหมู่กอง หัตถศิลป์ กรมศิลปากร มาดำเนินการบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์ (ส่วนที่เป็นกลีบดอกบัวทองคำ) ซึ่งได้ดำเนินการ ซ่อมแซมกลีบดอกบัวทองคำที่ชำรุดทั้งหมดให้มีความสมบูรณ์และสวยงามเหมือนลักษณะเดิมพร้อมทั้ง เสริมสร้างความแข็งแรงที่กลีบบัวปูน โดยผูกโครงเหล็กยึดสารเคมีเชื่อมอิฐและปูนกลีบบัวปูนใหม่หมดทุกกลีบ ก่อนที่จะทำกลีบบัวจากแผ่นทองคำเข้าหุ้ม

14. พ.ศ. 2537 ซ่อมปลียอดทองคำของพระบรมธาตุเจดีย์ โดยได้เตรียมมาตั้งแต่ครั้งนายสัมพันธ ทองสมัคร เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษา ตามหนังสือที่ ศธ 0100/120 ลงวันที่ 4 ก.พ. 2531 ถึงกรม ศิลปากรให้พิจารณาซ่อมปลียอดทองคำ แต่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลในเวลาต่อมาและไม่อาจหางบประมาณ ได้ ครั้นถึง พ.ศ. 2534สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารีทรงรับเป็นองค์ประธานคณะกรรมการ โครงการเหรียญบาทสืบทอดพระธาตุเมืองนคร โดยมีคุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์ เป็นกรรมการและเลขานุการ ได้ บอกบุญรับบริจาคเพื่อซ่อมพระบรมธาตุเจดีย์ ได้เงินค่าใช้จ่ายมาประมาณ 40 ล้านบาท หลังจากนั้นโดยนายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรี ได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการบูรณะพระบรมธาตุ เจดีย์ขึ้นคณะหนึ่งโดยมีนายสัมพันธ ทองสมัคร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธานอำนวยการ มี หน้าที่กำหนดนโยบาย และมอบภารกิจให้กรมศิลปากรดำเนินการต่อไป กรมศิลปากรได้รับนโยบายแล้วได้แบ่ง งานเป็นสองส่วน คืองานด้านความมั่นคงแข็งแรง โดยมอบให้กองสถาปัตยกรรมนำไปปฏิบัติ ส่วนทางด้าน ศิลปกรรมมอบให้กองงานเฉพาะกิจไปปฏิบัติ งานบูรณะได้ปฏิบัติในขั้นเตรียมการมาตามลำดับ และถือว่าลงมือ ปฏิบัติจริง เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2537 แล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2539

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายวิรุจ ถิ่นนคร เกิดเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2520 ณ จังหวัดนครศรีธรรมราช จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรังสิต เมื่อ พ.ศ. 2544 และได้เข้ารับการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. 2545

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย